

Proměna vzdělanostní struktury ČR v posledních 25 letech

Laura Fónadová

Spojení semináře s tématem zítřejší přednášky:

- Co je to sociální stratifikace
- Systémy stratifikace a základní pojmy
- Třídy v současných západních společnostech
- Různé pohledy na nerovnosti (vysvětlení)
- Vzdělávací systém jako součást stratifikační struktury

Expanze vysokoškolského vzdělávání v ČR

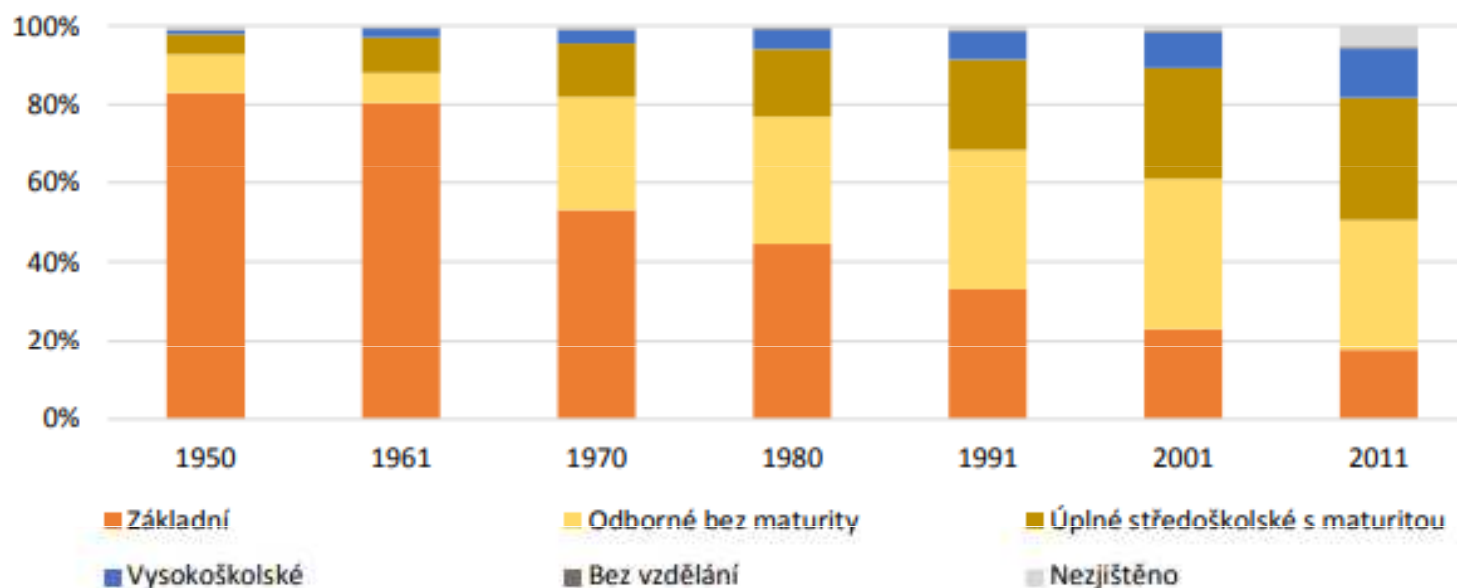
Na počátku tohoto století se počet studentů vysokých škol v Česku téměř zdvojnásobil.

- 2001: přes 200 tisíc.
- 2010: necelých **400 tisíc** (nejvyšší číslo v historii ČR).
- 2019: 289 tisíc. Tento dlouhodobý pokles se dotkl pouze studentů českého státního občanství a je daný demografickým vývojem.
- 2022: na vysokých školách v Česku studovalo 304 tisíc, tj. o 23 % (91 tis.) méně než v rekordním roce 2010.
- Počet studentů s cizím státním občanstvím v čase roste: v 2022 představují 18% všech VŠ studentů v ČR.

Otázky

- Co znamená expanze vzdělávacího systému? Které jsou její faktory?
- Jak je v článku vyjádřen přínos expanze vzdělávacího systému?
- Jak změnila expanze vzdělanostní strukturu v ČR v posledních cca 25 letech?
- *Jaké teorie autoři v článku ověřovali?*

Proměna vzdělanostní struktury české populace

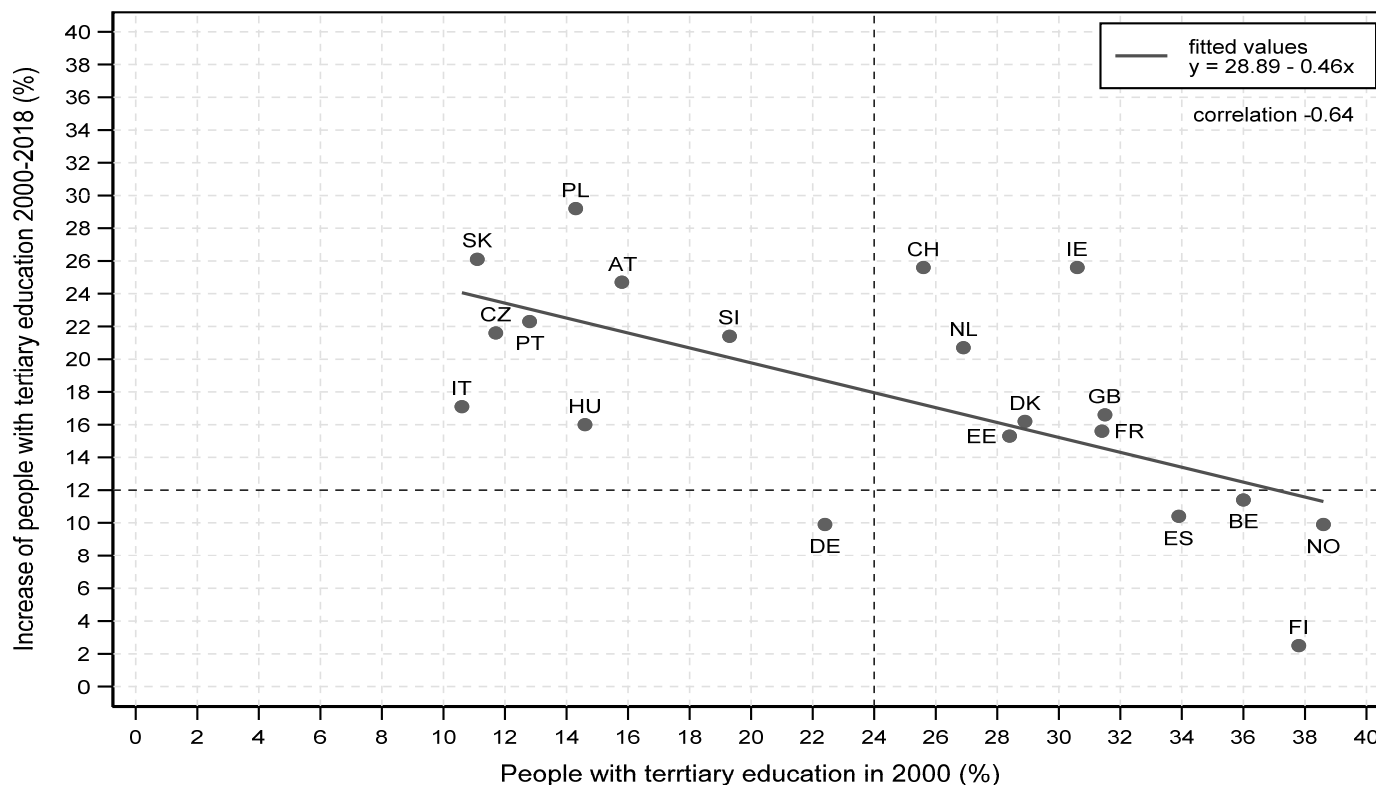

Obrázek 4.1.1: Vzdělanostní struktura obyvatel Česka v letech 1950–2011

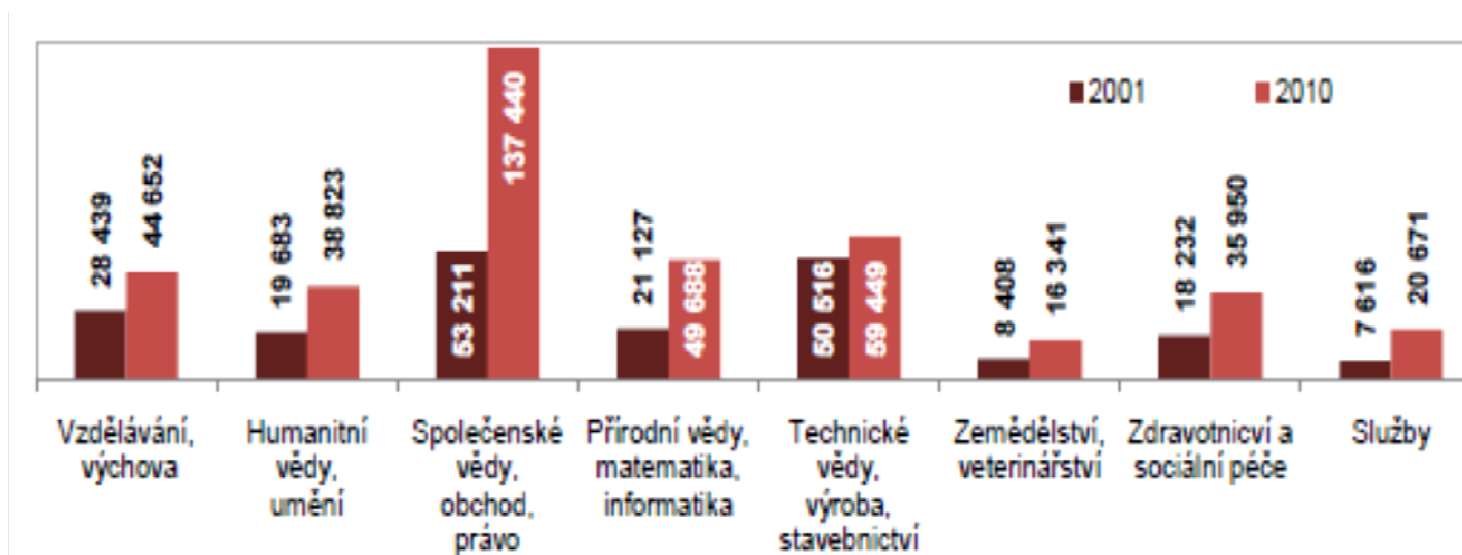
Zdroj: ČSÚ, 2003, 2011

Expanze VŠ vzdělávání ve 20 evropských zemích

Figure 1. Educational expansion in 20 European countries between 2000 and 2018

Vzdělanostní expanze podle oborů počty studentů všech VŠ

Pro aktuálnější a podrobnější data viz:

<http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/statistika-skolstvi/data-o-studentech-poprve-zapsanych-a-absolventech-vysokych>

<https://www.czso.cz/csu/czso/studenti-a-absolventi-vysokych-skol-v-ceske-republice-gr402tsw19>

Podíl žáků vstupujících do středního vzdělávání v 2009 a 2019 (zdroj dat: MŠMT)

	TYP STŘEDNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ			
ROK	učební obor bez maturity	SOŠ s maturitou	gymnázium	Celkem %
2009	38,45	42,22	19,33	100
2019	35,71	42,21	22,08	100

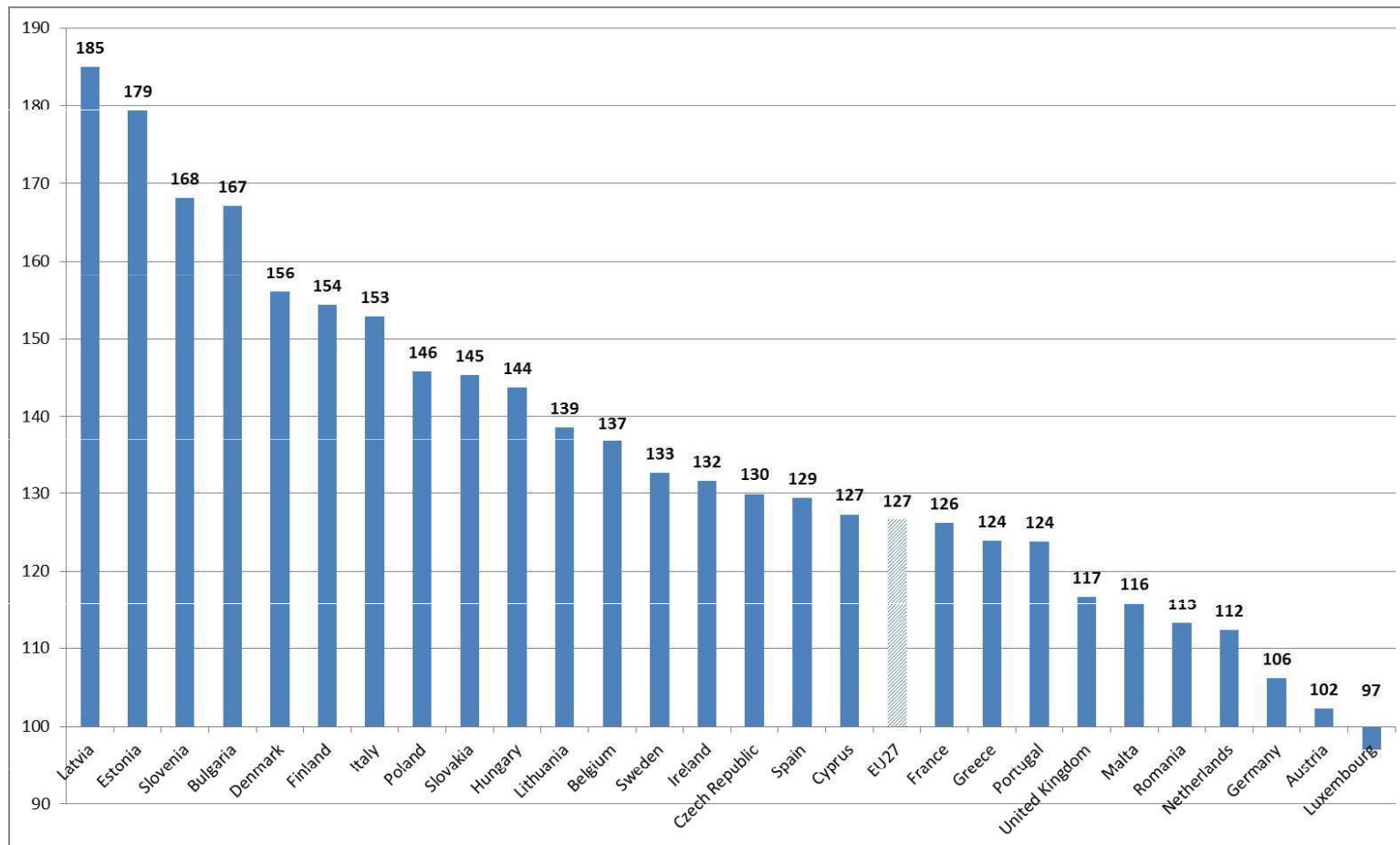
Proměna vzdělanostní struktury populace

Expanze českého vzdělávacího systému vedla k rychlé proměně vzdělanostní struktury společnosti

- V roce 1993 máme 7,81 % VŠ obyvatel (starších 18 let)
- V roce 2011 máme 12,5 % VŠ obyvatel (starších 15 let)
- V roce 2017 je podíl VŠ v populaci (15-74) 20,0 %

- Zvýšil se také podíl středoškolsky vzdělaných (z 25,8 % v roce 1996 na 33,7 % v roce 2012).
- Skupiny středoškoláků bez maturity a osob s nižším vzděláním postupně mizí.
- Feminizace vysokoškolského vzdělávání:
 - VŠ muži v populaci (25-64) z 12 % v roce 2000 na 23 % v roce 2016 (tedy vzrostli přibližně 1,9krát)
 - VŠ ženy (25-64) z 10 % v roce 2000 na 24 % v roce 2016 (tedy nárůst přibližně 2,4krát)

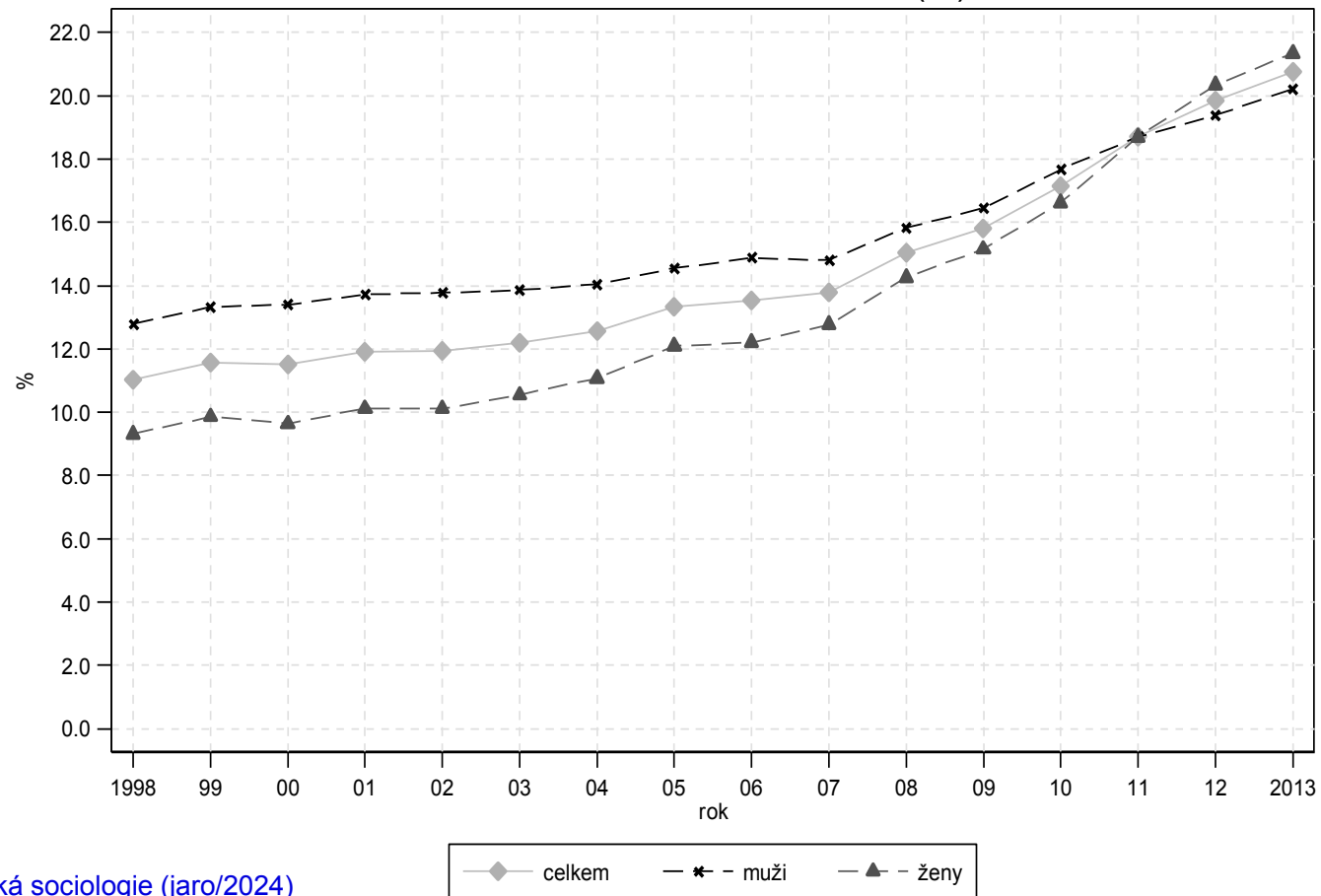
Podíl vysokoškolsky vzdělaných lidí (ve skupině 30-34) – rozdíl mezi pohlavími, muži = 100, 2012

Zdroj: Tisková zpráva Evropské komise, 2013.
Data: Eurostat (EU LFS)

Důsledek expanze vzdělávacího systému

Graf 3. Absolventi VŠ v populaci 25-64
v období 1998 až 2013 v ČR (%)

Důsledky vzdělanostní expanze – z pohledu jedince

- Z hlediska jedince vzdělanostní expanze znamená:
 - inflaci diplomů (negativní)
 - nižší ekonomickou návratnost vzdělání (negativní)
 - zvýšení šancí na vzdělání pro potomky ze všech sociálních vrstev (pozitivní)
- Vzdělání se proměňuje z *pevně dané* výhody v *poziční* výhodu
 - která musí být proměněna na trhu práce
 - na trhu práce začínají hrát roli „měkčí“ faktory jako je motivace, znalosti, osobnostní vystupování, originalita, nápady, inovace

Důsledky vzdělanostní expanze – z pohledu společnosti

- Z hlediska společnosti vzdělanostní expanze znamená:
 - sociální spravedlnost; PROČ?
 - ekonomickou prosperitu; PROČ?
 - snižování nezaměstnanosti; PROČ?
 - politicky konzistentní společnost ; PROČ?

Mzdy podle vzdělání – 2019

A 18

Distribuce hrubých měsíčních mezd zaměstnanců podle vzdělání

Distribution of gross monthly earnings of employees by educational attainment

VZDĚLÁNÍ ZAMĚSTNANCE	Průměrná mzda Average earnings	Mzdy v důležitých kvantilech <i>Earnings (CZK) in main quantiles</i>						
		P5	P10	P25	P50	P75	P90	P95
		5.percentil <i>5th percentile</i>	1.decil <i>1st decile</i>	1.kvartil <i>1st quartile</i>	Medián <i>Median</i>	3.kvartil <i>3rd quartile</i>	9. decil <i>9th decile</i>	95.percentil <i>95th percentile</i>
CELKEM	36 336	15 289	17 369	23 475	31 434	41 683	56 397	71 604
základní a nedokončené	24 725	13 527	14 696	17 575	23 374	29 642	36 362	41 252
střední bez maturity	28 264	14 811	16 270	20 494	26 852	33 802	41 420	47 294
střední s maturitou	35 357	16 041	18 832	24 908	32 228	41 399	52 875	63 031
vyšší odborné a bakalářské	41 651	20 067	23 352	29 140	36 851	47 293	61 898	76 651
vysokoškolské	55 778	20 190	25 766	35 128	44 889	63 376	92 989	121 603
<i>ne uvedeno</i>	30 252	13 383	14 527	18 416	26 951	35 961	46 314	56 121
		+ 5 379	+ 9 496	+ 14 634	+ 18 037	+ 29 574	+ 51 569	+ 74 309

Mzdy podle vzdělání – 2021

A 18

Distribuce hrubých měsíčních mezd zaměstnanců podle vzdělání

Distribution of gross monthly earnings of employees by educational attainment

VZDĚLÁNÍ ZAMĚSTNANCE	Průměrná mzda Average earnings	Mzdy v důležitých kvantilech <i>Earnings (CZK) in main quantiles</i>						
		P5	P10	P25	P50	P75	P90	P95
		5.percentil <i>5th percentile</i>	1.decil <i>1st decile</i>	1.kvartil <i>1st quartile</i>	Medián <i>Median</i>	3.kvartil <i>3rd quartile</i>	9. decil <i>9th decile</i>	95.percentil <i>95th percentile</i>
CELKEM	40 777	17 640	20 045	26 426	35 169	46 755	63 730	80 880
základní a nedokončené	28 672	15 748	16 993	21 091	27 023	33 805	41 149	46 801
střední bez maturity	31 111	16 681	18 499	22 991	29 567	37 054	44 867	50 936
střední s maturitou	39 609	18 646	21 573	28 007	36 051	46 055	59 602	71 039
vyšší odborné a bakalářské	47 271	21 547	25 576	32 722	41 662	54 642	72 012	87 468
vysokoškolské	61 334	23 171	28 940	38 887	50 472	69 879	101 716	132 196
<i>neuváděno</i>	36 241	16 170	18 119	22 799	31 368	42 252	53 244	67 501

Máme usilovat o další vzdělanostní expanzi?

- Z hlediska společenského ANO
- I přes vzdělanostní expanzi v minulých letech ČR stále patří mezi země s nejnižším podílem vysokoškoláků v rámci EU

Pro data viz:

<https://data.oecd.org/eduatt/population-with-tertiary-education.htm>

Tři fáze terciárního vzdělávání

Autor: Martin Trow (1973)

Přístup k terciárnímu vzdělávání dle podílu studujících z příslušné věkové skupiny:

- Elitní (do 15% z příslušné kohorty)
- Masové ($15\% < x < 50\%$)
- Univerzální (alespoň 50% a více z příslušné kohorty).

Více: Pabian P. (2008) Od elitního přes masové k univerzálnímu terciárnímu vzdělávání: koncepce Martina Trowa. *Aula*. Roč. 16, č. 2: 31-40.

Absolutní a relativní pojetí vzdělání

Absolutní pojetí vzdělání: vzdělání jako lidský kapitál

- vyšší vzdělání znamená vyšší odbornost a kompetence, a proto také lepší zaměstnání a vyšší příjem
- teorie vzdělání jako lidského kapitálu nám mnoho neříká, jak se mění efekt vzdělání na zaměstnání v době vzdělanostní expanze
- návratnost vzdělání je dána pouze nabídkou a poptávkou po něm, návratnost roste, když je poptávka po vzdělání vyšší než nabídka a naopak

Relativní pojetí vzdělání: vzdělání jako poziční výhoda

- velikost vzdělání je podmíněna velikostí a složením vzdělanostní kohorty
- hodnota vzdělání je kontextuálně vázána (ovlivněna místem a časem)
- příklad auta jako poziční výhody a teorie kolony
- znalosti a kompetence vs. percentilové pořadí
- vzdělanostní stupně neodkazují ke kompetencím, pouze je signalizují

Závěry

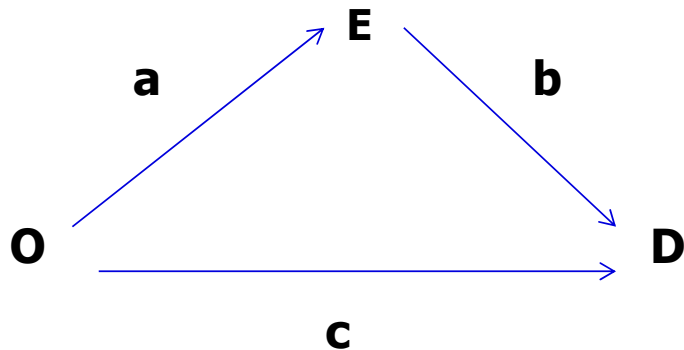
- V letech 1990 až 2012 proběhla v ČR vzdělanostní expanze
- V dalších letech by měla pokračovat, alespoň do průměrné míry počtu/podílu vysokoškoláků v zemích EU
- Přináší české společnosti:
 - ekonomickou prosperitu, zvyšuje kvalitu života, snižuje množství sociálních problémů
 - pojistka proti nezaměstnanosti, rasismu, xenofobii, extremismu
 - je to levnější forma sociální politiky státu
- V ČR je však problém
 - v rychlém tempu vzdělanostní expanze
 - nerovné šance na vzdělání dle sociálního původu přetrvávají

Téměř 60 procent bakalářských studií v Česku končí neúspěchem. Na technických fakultách je to i 90 procent

Jan Boček | 29. května 2018

OED trojúhelník - proces sociální mobility

a) přechod z rodiny do vzdělávacího systému

b) přechod ze vzdělávacího systému na trh práce

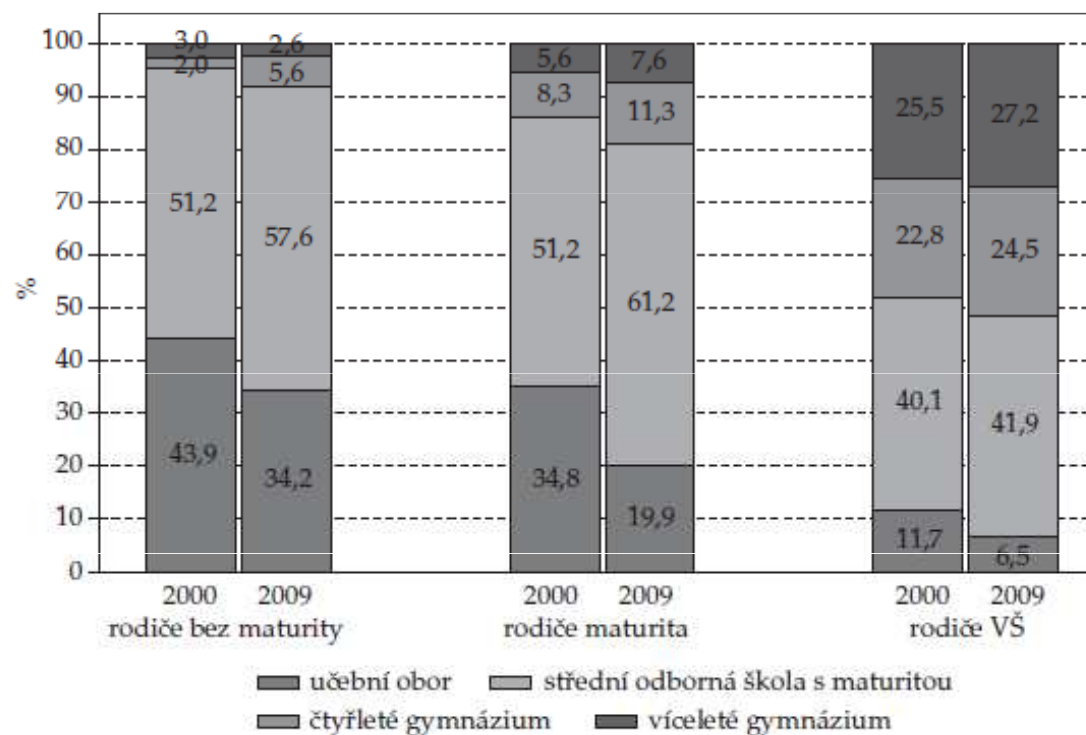
c) přechod z rodiny na trh práce

OD přes E, nepřímé

OD přímo (prostřednictvím vlastnictví, majetku, aspirací, přístupu k povolání)

Vzdělávací šance potomků dle vzdělání rodičů

Graf 5. Podíl přijatých do jednotlivých typů středního vzdělávání podle vzdělání rodičů v letech 2000 a 2009

Zdroj: PISA 2000, 2009.

Literatura

- HAMPLOVÁ, Dana a Tomáš KATRŇÁK (2018). *Na vzdělání záleží: jak vzdělanostní rozdíly ovlivňují osudy lidí v české společnosti*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- KOHOUTEK, J., V. LOUNEK, M. ŠMÍDOVÁ, J. KOREČKOVÁ (2021). Situace absolventů v podmínkách postmasového vysokoškolského vzdělávání: Stále jen reprodukce elit? *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, Vol. 57, No. 1: 47–73.
- OECD (2018). *Education at a Glance 2018: OECD Indicators*. OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2018-en>